

НАШІ ЮВІЛЯРИ OUR JUBILEES

Андрій Мартинов

**ДО 70-РІЧЧЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО РЕДАКТОРА
ЗБІРНИКА, ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ
СТЕПАНА ВАСИЛЬОВИЧА ВІДНЯНСЬКОГО**

**FOR THE SEVENTIETH ANNIVERSARY OF THE YEAR-
BOOK EXECUTIVE EDITOR, CORRESPONDING MEMBER
OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
STEPAN VIDNYANSKYJ**

Наукова біографія Степана Васильовича Віднянського є прикладом всебічного діалектичного зв'язку між особистістю й батьківщиною («малою» – Закарпаттям і великою – Україною). Народжуючись, люди не обирають час і місце народження. Доля визначила Україні бути перехрестям світових магістралей і водночас вододілом між азійською і європейською гуманістичною цивілізаційно-культурними системами. Географічно в центрі цього перехрестя перебуває Закарпаття – «мала» батьківщина ювіляра. У творчих планах С.В. Віднянського – написання масштабної історії Закарпаття в контексті української національної та європейської історії. Більший масштаб наукової творчості Степана Васильовича органічно пов'язаний із складним завданням концептуального осмислення й системного вбудовування історії України до європейської, всесвітньої історії. Цьому титанічному завданню присвячено лівову частку плідної наукової біографії ювіляра, яка, сподіваємось, триватиме ще багато років.

Народився Степан Васильович Віднянський 27 березня 1951 р. у адміністративному центрі шість років як приєднаного до УРСР Закарпаття, багатонаціональному українському місті Ужгороді. Друга половина 1940-х – початок 1950-х років у Закарпатті був непростим часом прискореної «радянської», що супроводжувалася гоніннями на місцеву інтелігенцію. Родина належала до неблагонадійних з погляду нової влади закарпатців. Його батько Ладислав Степанович (1926-2008) походив із багатодітної словацько-угорської родини, у молодості був відомим у краї поетом. Аби не дати привід радянським спецслужбам продовжувати упереджено стежити за родиною, він був вимушений отримати другу економічну освіту, став бухгалтером і водночас одним із організаторів профспілкового руху в повоєнному Закарпатті. Мати – Олена Михайлівна (1929-1993) – походила з українсько-угорської родини Крушаниць. Вона працювала вчителькою молодших класів

однієї із небагатьох в Ужгороді українських шкіл. Тож заїжджена фраза про те, що українство ювіляр всмоктав із молоком матері, у цьому разі є правдою життя.

У родині Степанові Васильовичу прищепили важливі людські риси – чесність, послідовну порядність, фанатичну працелюбність, перманентну спрагу до знань, зацікавлення історією, доброзичливе ставлення й повагу до людей різних професій і національностей. Ювіляр у багатьох неофіційних розмовах згадує, як у родині натхненно слухали в жовтні-листопаді 1956 р. новини з повсталого Будапешта, зокрема угорськомовне «Кошут-радіо», а також інформацію радіостанції «Вільна Європа», що виходила в етер із п'ятої ранку до опівночі сім днів на тиждень. Люди прагнули дізнатися, що офіційна влада намагається від них приховати. Логічний розрив між офіційною та неофіційною інформацією став одним із перших історичних уроків, навчив самостійно шукати та аналізувати історичні факти, робити аргументовані висновки.

За кілька років юнак Степан Віднянський пішов навчатись до Ужгородської середньої загальноосвітньої школи № 3. Тоді вже було очевидно, що історичні факти потребують осмислення, аби стати науково-історичними фактами. Справжню цінність має не те, що потрапляє до новин, а те, що сприймається як новина. Модерний прогрес невмолимо рухався на Закарпаття. Водночас приходили інноваційні технології поширення інформації. Однак телебачення не тільки поширює інформацію про подію, а й формує суспільну уяву про неї. Зрештою, будь-які машинні технології можуть навчити людину усьому, крім головного, як бути людиною, вчитись дискутувати, а не тільки ухвалювати рішення, а також перевіряти мораллю правильність своїх вчинків. Ці найважливіші уроки юнаку дала середня школа.

У революційному для Європи і світу 1968 році ювіляр закінчив середню школу і вступив на історичний факультет Ужгородського державного університету. Того року суспільні заворушення відбувались по обидва боки «залізної завіси». На Заході склалася ситуація, коли про студентів казали, нібито «бути поза суспільством означає бути в університеті». Натомість у радянському дискурсі домінував протилежний погляд, який ґрунтувався на відомій тезі про те, що «жити в суспільстві й бути вільним від суспільства неможливо». Студентські роки – це завжди час, який добре запам'ятовується, коли сонце світило яскравіше, жінки були красивіші, трава була зеленішою. Повсякдення «періоду застою» й на Закарпатті стимулювало в багатьох людей відчуття відчуження від офіційного порядку, неприйняття будь-яких форм авторитаризму. Фактично декілька ключових чинників уможливили молодіжні протести 1968 року в Європі і світі. По-перше, це рух за громадянські права, який наділив молоде покоління новою бунтарською ідентичністю, по-друге, відбувалась в'єтнамська війна, яка давала офіційний привід для протестів, по-третє, телебачення тоді ще було інновацією, яка давала зацікавленій молоді можливість отримувати новини з

іншого кінця світу в реальному часі. З'явилися технічні можливості відеозапису та прямих супутникових трансляцій. Почалася епоха «живих» телевізійних новин. Показово, що навіть американський уряд виявився нездатним контролювати уявлення громадськості про в'єтнамську війну. У радянській дійсності суспільна свідомість також занурювалась у когнітивний дисонанс між офіціозом і реальністю. Західна соціологія тоді казала про поглиблення ціннісних розбіжностей між поколіннями, про так званий «generation gap». Того ж року популярним у молодіжному середовищі був заклик не довіряти тим, кому за тридцять. Хіпі вірили, що світ можна змінити на краще, бітники були більшими песимістами та гедоністами. Щоправда, тодішній губернатор Каліфорнії Р. Рейган закликав довговолосих чоловіків «зробити Америку красивішою й підстригтися». До речі, С.В. Віднянський у дружніх бесідах згадував, як директор школи неодноразово відправляв його підстригтися та навіть давав йому на це 3 рублі. Консервативні ідеологічні кампанії проти радянських «неформалів» також були в неодмінному пропагандистському меню. Однак навіть для активного комсомольця зберігалась можливість відповісти неформальним підходом чи не кожній формальній ініціативі «згори».

Демографічна належність Степана Васильовича до революційного покоління 1968 р. визначила чимало в подальшому науковому житті. Поступово почали розмиватися такі ідеологічні категорії як «залізна завіса», «вільний світ», адже дедалі частіше запекла боротьба інтересів відбувалась усередині обох блоків, які протистояли один одному в роки «холодної війни». Важливі події відбувались у духовно близькій до С.В. Віднянського Чехословаччині. Словак Олександр Дубчек казав, що «народ був невдоволений партійним керівництвом. Ми не могли замінити народ, тому замінили керівництво». У «дубчеківській» Чехословаччині підпільний молодий драматург Вацлав Гавел успадкував традицію чеського кафкіанського абсурдистського гострого розуму. Державне насилля спиралось на спроби захистити легітимність певних ідей, тоді як ненасильницький опір вимагає дієвої творчої уяви. Кумирами молоді стала ліверпульська четвірка «Бітлз». У тодішньої молоді усього світу були одні герої, усіх хвилювало відчуття того, що в будь-якій країні можна знайти тих, хто думає так, як ти. Степан Віднянський за програмами молодіжного обміну неодноразово відвідував сусідні до Закарпаття країни тодішньої Східної Європи.

У потоці цих тенденцій визрівало наукове зацікавлення історією Закарпаття у складі Чехословаччини, а також долею празького професора Томаша Масарика. На другому курсі С.В. Віднянський був обраний секретарем комсомольської організації історичного факультету, але він також наполегливо займався не тільки громадським життям, а й науковими дослідженнями з історії. Доленосною для подальшої наукової діяльності стала його дипломна робота, присвячена особливостям формування історичної концепції Олександра Духновича. Проблематика історичної ідентичності закарпатців супроводжує Степана Васильовича впродовж його наукового життя. Адже культурницьке русинство, як форма слов'янофільства ХІХ століття на

Закарпатті, Буковині й Галичині, неминуче трансформувалося в політичне москвофілство. Невипадково, після 1991 р. ідеологи «політичного русинства» виступають з вимогою визнати за русинами Закарпатської області статус нації та «захистити їх від гніту українців». С.В. Віднянському доводиться давати науково аргументовані відповіді на запити до державних органів влади України від активістів «політичного русинства». Цінним є те, що Степан Васильович завжди займає принципову позицію українського патріотизму, причому патріотизму не вузького етнічного, а такого, що творить нові смисли для європейської української політичної нації.

Степан Васильович підтримує творчі зв'язки з рідним університетом, 2005 р. йому присвоєно звання «Почесний доктор Ужгородського національного університету». Однак спершу були незабутні п'ять років навчання в університеті, де С.В. Віднянський пройшов школу студентських будівельних загонів, роботу в підшефних колгоспах, проводив перші молодіжні дискотеки та організував виступи студентських вокально-інструментальних ансамблів, брав участь у студентських спортивних олімпіадах. Головне для його подальшого наукового життя те, що він був активним учасником роботи студентського наукового товариства, тому мабуть не випадково професор Іван Михайлович Гранчак рекомендував Степану Васильовичу продовжити навчання в аспірантурі.

У 1973 р. С.В. Віднянський вступив до аспірантури Інституту історії Академії наук УРСР. Його науковим керівником стала тодішня завідувачка відділу історії і міжнародних відносин соціалістичних країн член-кореспондент АН УРСР Ірина Миколаївна Мельникова. Ця інтелігентна, чуйна, доброзичлива людина переконала Степана Васильовича тимчасово відійти від своїх юнацьких історичних захоплень історією Австро-Угорської монархії часів буржуазно-демократичних революцій і національно-культурного відродження слов'янських народів середини ХІХ століття та зайнятися тим, що зветься поточною історією.

Досконало знаючи чеську, словацьку та угорську мови, Степан Васильович обирає між новітньою історією Чехословаччини або Угорщини. Показово, що зрештою він обрав як предмет дослідження один із найскладніших періодів повоєнної історії Чехословаччини – «Празьку весну» та її наслідки для цієї країни і світової системи соціалізму загалом. Це дало можливість молодому аспіранту створити власну наукову лабораторію та працювати з документами у Празі й Москві. Кандидатська дисертація молодого вченого була присвячена темі з поточної історії суспільно-політичного розвитку Чехословаччини після 1968 року. Йшлося про консолідацію профспілкового руху в Чехословаччині 1969-1975 років. Глибоке знання чеської і словацької мов, залучення до наукового обігу нового фактичного матеріалу дали можливість успішно захистити цю кандидатську дисертацію в 1977 р., а за два роки на її основі опублікувати свою першу індивідуальну наукову монографію. У 1981 р. С.В. Віднянський був нагороджений медаллю АН УРСР для молодих вчених. Він очолював Раду молодих вчених Інституту, партійну

організацію відділу, був позаштатним лектором товариства «Знання», заступником голови Київського відділення Товариства радянсько-чехословацької дружби.

Навіть за умов суворого партійного контролю за історичною творчістю Степану Васильовичу вдавалося знаходити свій шлях у вивченні співпраці країн-членів Ради Економічної Взаємодопомоги. Справжньою новацією стало його дослідження участі Української РСР у розвитку міжнародних зв'язків СРСР, зокрема, з країнами РЕВ – монографія «Интернациональное сближение рабочего класса стран социалистического содружества» (К., 1989). У 1981 р. С.В. Віднянський у співавторстві з І.М. Кулиничем опублікував багату на важливий фактологічний матеріал книжку «Киев и города-побратимы». За численні публікації з історії українсько-чехословацьких зв'язків він був нагороджений медаллю «Академік Зденек Неєдли» (1985).

У рік проголошення незалежності України 1991 р. Степан Васильович за конкурсом був обраний завідувачем рідного відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України. З 1993 року він стає головним редактором міжвідомчого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки». Стратегічним завданням роботи відділу під керівництвом С.В. Віднянського є висвітлення історії України у всесвітньо-історичному контексті.

Персональні наукові зацікавлення Степана Васильовича сконцентрувалися на надмірно ідеологізованому за радянських часів міжвоєнному періоді всесвітньої історії, становищі й суспільно-політичному розвитку українських земель у складі держав Центрально-Східної Європи та специфіці політики цих держав щодо українського питання в 1919-1945 роках. Аби реалізувати це зацікавлення, учений наполегливо працює в архівах, що дає можливість детально дослідити історію міжвоєнної української еміграції у Чехословаччині. Згаданій темі присвячена монографія С.В. Віднянського «Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921-1945 рр.)» (К., 1994). Ця новаторська праця відкрила новий напрямок досліджень у вітчизняній історіографії. Тривале вивчення особистості Т.Г. Масарика в 1998 р. втілилось у колективну монографію за редакцією та співавторства С.В. Віднянського «Т.Г. Масарик і нова Європа».

Плідним результатом цього дослідницького кейсу також стала докторська дисертація на тему «Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині», яку С.В. Віднянський успішно захистив 1997 р., а в 1999 р. він став професором за спеціальністю «всесвітня історія». Степан Васильович зауважував, що «мені не цікаво було залишатися «спеціалістом вузького профілю» і я прагнув сам і заохочував наукових працівників відділу розширювати коло наукових інтересів». Величезна загальна ерудиція безумовно допомагає думати глобально, але також успішно вирішувати локальні питання.

У березні 2001 р. Указом Президента України за вагомі досягнення у професійній діяльності, багатолітню сумлінну працю С.В. Віднянський отримав почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України». У березні

2007 р. «за вагомий особистий внесок у розвиток вітчизняної історіографії, розбудову української державності, підготовку високопрофесійних наукових кадрів і формування наукових шкіл» С.В. Віднянського нагороджено Почесною грамотою Верховної Ради України.

Важливим напрямом наукової діяльності Степана Васильовича є історія міжнародних зв'язків, зовнішньої політики й дипломатії України, а також розвиток інтеграційних процесів у повоєнній Європі. Ювіляр є ініціатором підготовки анотованої історичної хроніки міжнародних відносин «Зовнішня політика України в умовах глобалізації», яка у п'яти випусках доведена до 2019 року. Робота над цим проектом поточної фактологічної історії вітчизняної зовнішньої політики триває. Позитивно були оцінені громадськістю та фахівцями монографії С.В. Віднянського, підготовлені у співавторстві з доктором історичних наук, професором А.Ю. Мартиновим «Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у розв'язанні найважливіших міжнародних проблем» (К., 2006) і «Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу», яка витримала два видання (К., 2009, 2011).

Практично жодне з численних багатотомних колективних академічних видань Інституту історії України НАН України не обійшлося без авторської участі С.В. Віднянського. У кожному з цих різнопланових видань помітними є його розділи, присвячені відповідному аспекту історії Закарпаття або міжнародним зв'язкам України. Степан Васильович наполегливо працює в редакційній колегії та є активним автором десятитомної «Енциклопедії історії України» та «Українського історичного журналу». Загальна кількість публікацій С.В. Віднянського сягає 600 найменувань, і ця кількість щорічно поповнюється. Більша частина згаданих праць були опубліковані після 1991 року. Понад 50 його публікацій вийшли друком за кордоном, він є учасником багатьох міжнародних наукових з'їздів і конгресів істориків, обраний до складу кількох іноземних академій наук та міжнародних асоціацій учених.

Крім плідної академічної наукової роботи, Степан Васильович здійснює вагомому науково-організаційну й навчально-педагогічну діяльність. Понад три десятки докторських і кандидатських дисертацій захищені під науковим керівництвом С.В. Віднянського. Кількість захистів дисертацій, на яких він був офіційним опонентом, уже наближається до сімох десятків. Як науковий керівник він уміє дати молодому науковцю слушну пораду, побачити в тексті дисертації такі «ляпи», які не кожен уважний читач помітить. Тому і якість захищених під його керівництвом праць завжди максимальна. Свідченням визнання науково-педагогічних здобутків ученого є постанова Президії Національної академії наук України від 31 березня 2021 р. щодо нагородження члена-кореспондента НАН України Віднянського Степана Васильовича відзнакою НАН України «За підготовку наукової зміни».

На початку 1990-х років С.В. Віднянський міг стати дипломатом у будь-якій сусідній країні, але зберіг вірність академічній науці. А проте і дипломатія від того не прогнала, адже Степан Васильович присвятив багато часу

й особистої енергії підвищенню кваліфікації вітчизняних дипломатів за часів існування Дипломатичної академії як науково-освітньої установи. Упродовж майже двох десятиліть учений викладав у Дипломатичній академії України при МЗС України. Там він максимально плідно використав свою особисту харизму для виховання багатьох молодих українських дипломатів. Відомі вітчизняні дипломати Геннадій Йосипович Удовенко й Анатолій Максимович Зленко завжди цінували його дипломатичну ментальність та вміння влучним жартом і вагомим словом підкреслити оригінальність думки.

Степан Васильович Віднянський є членом Українського комітету славістів, Українського національного комітету з вивчення країн Центральної-Східної та Південної Європи, а також входить до складу редакційних колегій понад двох десятків наукових видань з історії та міжнародних відносин, включно із зарубіжними. Вражає його активність у розвитку міжнародних наукових зв'язків. Він є учасником багатьох наукових форумів, які відбувались у Білорусі, Болгарії, Греції, Молдові, Північній Македонії, Польщі, Росії, Румунії, Словаччині, Словенії, Угорщині, Чехії.

Громадянська позиція Степана Васильовича завжди є принциповою і проукраїнською. Яскраво це проявилось за умов Революції Гідності, початку гібридної війни РФ проти України. Ці події знову актуалізували проблеми національної ідентичності, захисту суб'єктності, суверенітету й територіальної цілісності України. С.В.Віднянський завжди тримає руку на пульсі сучасних тенденцій розвитку міжнародних відносин і зовнішньої політики України.

6 березня 2015 р. Степан Васильович Віднянський був обраний членом-кореспондентом НАН України за спеціальністю «всесвітня історія». Це не просто чергова регалія науковця, а й символ визнання академічною спільнотою вагомості наукового доробку та суттєвого потенціалу розвитку досліджень зі всесвітньої історії в Україні за його безпосередньої участі. Тому цілком закономірно Указом Президента України «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня науки» від 17 травня 2021 р. завідувача відділу Інституту історії України НАН України члена-кореспондента НАН України Віднянського Степана Васильовича «за вагомий особистий внесок у розвиток вітчизняної науки, зміцнення науково-технічного потенціалу України, багаторічну сумлінну працю та високий професіоналізм» нагороджено орденом «За заслуги» III ступеня.

Вагомий професійний рівень робить Степана Васильовича запитуваним фахівцем у численних наукових колективах, стимулює займатися активною викладацькою та адміністративною діяльністю. Головне, що він є генератором творчих ідей у наукових розробках відділу. Учений вирізняється незмінною виконавчою дисципліною. Звіти за результатами науково-дослідницьких робіт, виконаних за його керівництвом, завжди не тільки якісні за змістом, з наукового погляду, а й відповідають усім дотичним до цього вимогам, оформлюються якісно і в заявлений термін. Так само творчо й на високому науковому рівні Степан Васильович виконує завдання дирекції Інституту щодо

участі в написанні різноманітних аналітичних довідок для державних органів України. Про результати комплексних досліджень він неодноразово доповідав на Бюро відділення історії, філософії і права та на засіданнях Президії НАН України. У 2020 р. вийшла друком за його науковою редакцією та авторською участю колективна монографія «Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ століття: історичні нариси», яка узагальнила чимало досліджень із цієї проблематики й була позитивно сприйнята науковою громадськістю. Так само знаковою стала фактично перша у вітчизняній історіографії систематизована політична біографія видатного закарпатця й українця Августина Волошина, підготовлена С.В. Віднянським у співавторстві з М.М. Вегешем.

Степан Васильович – видатна особистість не лише в науковій професії, а й у повсякденному житті. Він – справжній чоловік, порядна людина. Він завжди чесний і прямий у висловлюванні своїх думок і порад. Попри свій високий науковий статус, С.В. Віднянський водночас є дуже простою й доступною людиною. Він є професійно відкритим для кожного, хто потребує його допомоги або поради. Завжди дуже влучно виправляє недоліки наукових текстів. Його вирізняють доброзичливість, людяність, щирість у спілкуванні з молоддю та науковцями середнього віку. Поєднання цих чеснот із його енциклопедичними знаннями робить спілкування зі Степаном Васильовичем справді незабутньою подією. Він – людина-свято, який має талант і харизму створювати навколо себе дружню і творчу атмосферу. А ще ювіляр дуже любить і цінує свою родину, завжди з гордістю розповідає про своїх близьких. Він вчить жити інтенсивно й цікаво. Завдяки Степану Васильовичу є висота творчої наукової думки та горизонт життєвої перспективи.

Колеги, друзі та учні щиро вітають Степана Васильовича з ювілеєм, бажаючи йому нових творчих ідей і наукових звершень, примноження дослідницьких традицій і подальшого розвитку міжнародної співпраці очолюваної ним наукової школи української історичної європеїстики.